

В. С. Судацова, Л. О. Романова, В. Г. Кудін, В. А. Макара*

ТЕРМОДИНАМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ СПЛАВІВ СИСТЕМИ Al—Er

Методом калориметрії і за моделлю ідеальних асоційованих розчинів визначено термодинамічні властивості розплавів системи Al—Er за температур 1640 і 1870 К в інтервалі складів $0 \leq x_{Al} \leq 1,0$. Встановлено, що мінімальне значення ентальпії змішування складає $-47,8 \pm 0,4$ кДж/моль за умови $x_{Al} = 0,66$, а активності компонентів проявляють великі від'ємні відхилення від ідеальних розчинів.

Ключові слова: термодинамічні властивості, Al, Er, фазові рівноваги.

Вступ

Подвійні і потрійні сплави Al з 3d- і 4f-металами схильні до аморфізації, вони знижують вміст розчинених в рідкій сталі кисню, сульфору і фосфору, а також покращують корозійну стійкість матеріалів. Тому для розробки умов технологічних процесів їх одержання доцільно знати як діаграму стану, так і термодинамічні властивості сплавів системи Al—Er.

Діаграму стану системи Al—Er побудовано методами фізико-хімічного аналізу [1], розраховано [2, 3] і критично проаналізовано [4]. Найбільш тугоплавкою сполукою є $ErAl_2$, яка плавиться конгруентно за $T = 1445$ °С.

Термодинамічні властивості проміжної фази $ErAl_2$ визначено [5]. Що стосується розплавів цієї системи, то термодинамічних даних для них дуже мало. Так, методом розподілу ербію між двома фазами, що не змішуються (Al і Bi), в інтервалі температур 975—1075 К встановлено, що $\Delta G_{Er}^{налд.} = -132,6 + 19,1 \cdot 10^{-3}$ кДж/моль. Методом калориметрії розчинення за температури 966 К визначено першу парціальну мольну ентальпію ербію ($-151,9$ кДж/моль) [6]. Крім вказаних експериментальних даних, є розраховані методом Chalphad [2], за модифікованою квазіхімічною моделлю (MQM) [3] і за рівнянням Мієдеми [7].

Діаграма стану системи Al—Er (рис. 1), розрахована за моделлю MQM [3], виявилася такою, що добре узгоджується з результатами [1, 4]. В даній роботі досліджено ентальпії змішування розплавів цієї системи в усьому інтервалі концентрацій за температур 1640 і 1870 К методом калориметрії. Одержані дані наведено на рис. 2. Видно, що мінімальне значення інтегральної ентальпії змішування складає $-47,8$ кДж/моль за умови $x_{Ho} = 0,66$. Співставлення одержаних нами даних з вказаними

* В. С. Судацова — доктор хімічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України, Київ; Л. О. Романова — кандидат хімічних наук, старший науковий співробітник цієї ж установи; В. Г. Кудін — кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри фізики металів Київського національного університету імені Тараса Шевченка; В. А. Макара — доктор фізико-математичних наук, професор цієї ж установи.

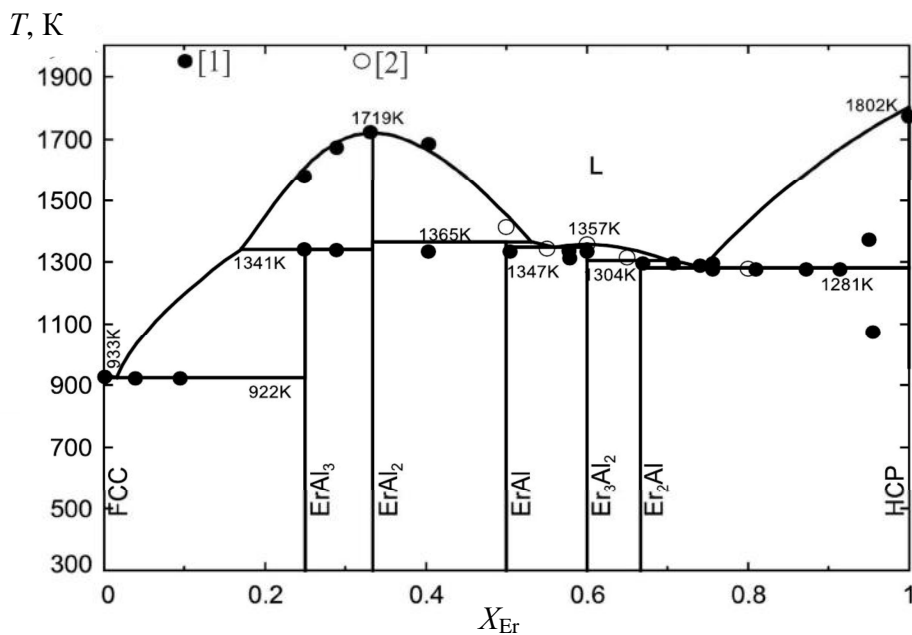

Рис. 1. Діаграма стану системи Al—Er (точки — експериментальні [1, 3], лінії — розрахункові [3])

Fig. 1. The diagram state of Al—Er system (symbol — experiment [1, 3], line — calculate [3])

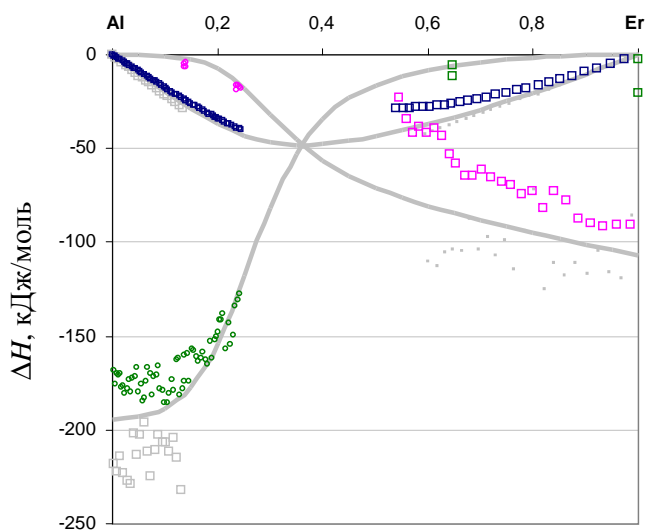

Рис. 2. Ентальпії змішування розплавів системи Al—Er за нашими даними за температур 1600 (□) та 1700 К (■)

Fig. 2. An enthalpy of mixing of melts of the Al—Er system according to our 1600 (□) and 1700 K (■)

літературними [2, 3] показало, що є якісне узгодження лише для інтегральної ентальпії змішування ΔH .

Натепер виконано термодинамічний опис та оптимізовано діаграму стану системи Al—Er методом Chalfhad в роботі [3]. Зараз відомі ентальпії утворення сполук системи Al—Er за температури 298 К, визначені методом калориметрії [5, 6], а також розраховані із перших принципів і методом Chalfhad в роботах [3, 7]. Їх наведено на рис. 3. Видно, що вони теж узгоджуються між собою.

З використанням власних і літературних даних для розплавів та інтерметалідів даної системи нами розраховано всі термодинамічні властивості цих розплавів і сполук за моделлю IAP. На рис. 4 наведено ентальпії і ентропії утворення станідів олова. Видно, що розраховані і експериментальні дані добре узгоджуються між собою. Це свідчить про достовірність одержаних в даній роботі ентальпій змішування розплавів системи Al—Er. За моделлю IAP з використанням чотирьох асоціатів розраховано також активності компонентів і мольні частки останніх в розплавах даної системи (рис. 5). Активності компонентів в розплавах системи Al—Er проявляють великі від'ємні відхилення від ідеальних розчинів. Це добре корелює з визначеними нами термохімічними властивостями цих розплавів. Видно, що в розплавах системи Al—Er переважає асоціат $ErAl_2$.

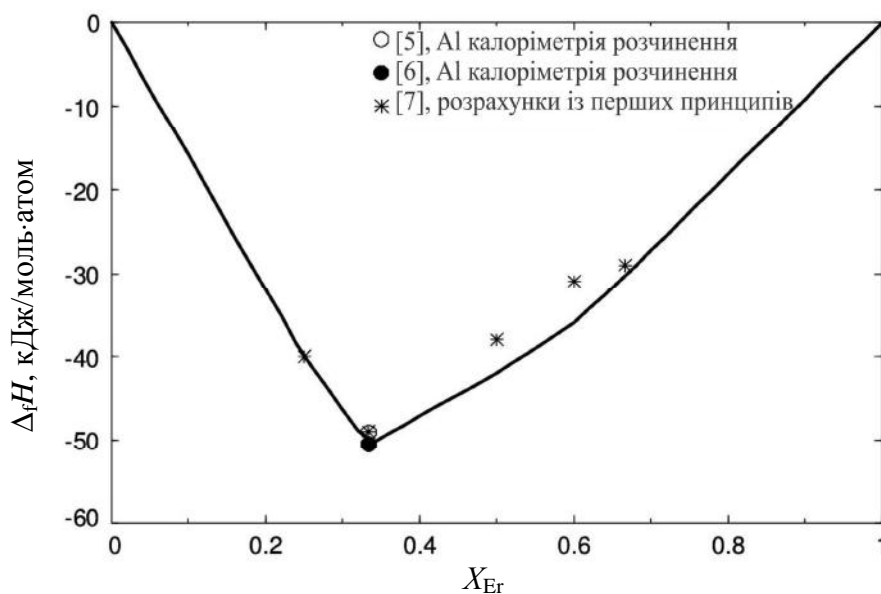

Рис. 3. Ентальпії утворення сполук системи Al—Er за температури 298 К, згідно з даними [5—7] (*, ○, ●) і [3] (лінії)

Fig. 3. Enthalpy of formation of compounds of the Al—Er system by temperature 298 K according to [5—7] (*, ○, ●) signs and [3] (lines)

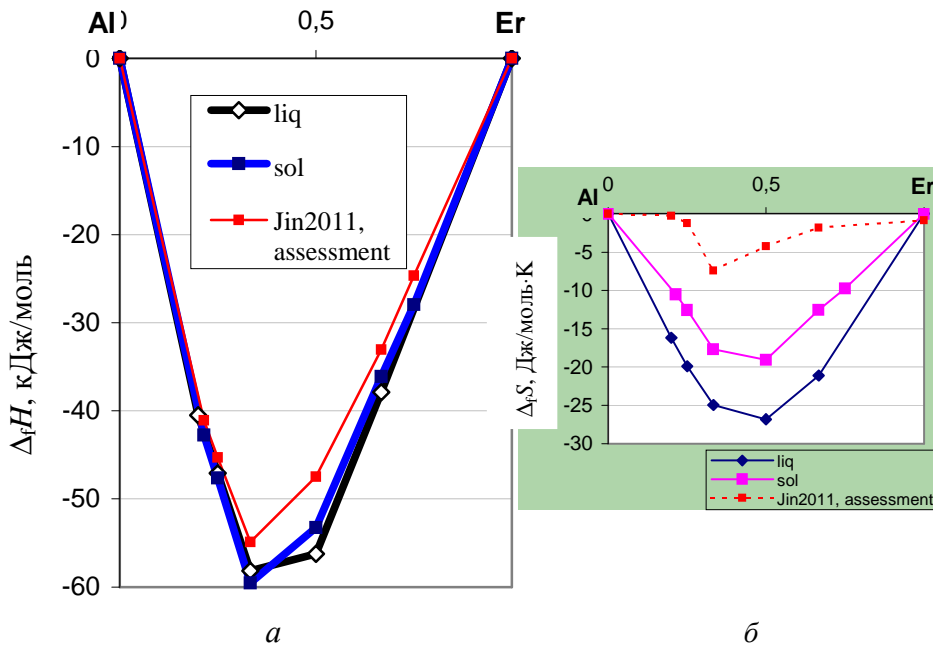

Рис. 4. Ентальпії (а) і ентропії (б) утворення сполук і асоціатів системи Al—Er за температури 298 К, розраховані нами за моделлю IAP (◇, ■) і [3] (■)

Fig. 4. Enthalpy (a) and entropy (b) of the formation of compounds and associatives of the Al—Er system by temperature 298 K calculated on the model of IAS (◇, ■) and [3] (■)

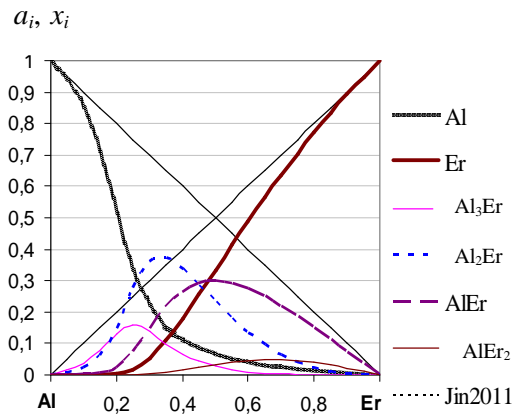

Рис. 5. Розраховані нами активності Al і Er в розплавах системи Al—Er за моделлю IAP за температури 1700 К

Fig. 5. Calculated the activity of Al and Er in the Al—Er melt based on the IAS model by temperature 1700 K

З використанням рівняння Мієдеми у роботі [8] розраховано ентальпії утворення, надлишкові ентропії і енергії Гіббса, а також активності компонентів сплавів системи Al—Er, які наведені на рис. 6.

Співставлення даних, одержаних нами і авторами роботи [9], показало, що мінімальне значення ентальпії змішування співпадає з одержаним нами, але припадає на еквіатомний склад. Але, як вже згадувалось, компоненти даної системи утворюють найбільш тугоплавку сполуку ErAl_2 . Тому мінімум повинен припадати на склад, який відповідає цій сполуці. Крім того, активності компонентів теж є симетричними і проявляють дуже великі від'ємні відхилення від закону Рауля. Це не узгоджується із розрахованими нами величинами, що вказує на обмежені можливості формули Мієдеми. Ентропія по значеннях узгоджується з нашими результатами, але її мінімум теж припадає на еквіатомний склад. Підтвердженням викладеного є те, що для розплавів системи Er—Si авторами роботи [8] отримано аналогічні дані, які повинні бути більш екзотермічними з урахуванням відомих закономірностей для розплавів подібних систем.

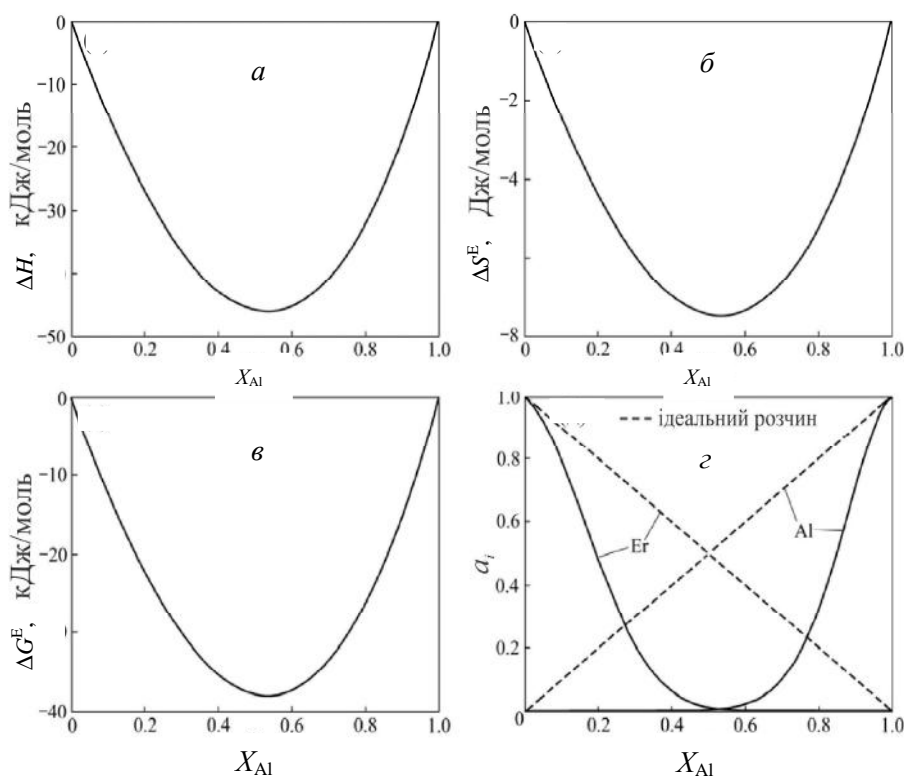

Рис. 6. Ентальпії (а), надлишкові ентропії (б) і енергії Гіббса утворення (в), а також активності компонентів розплавів (з) системи Al—Er згідно з [9]

Fig. 6. Enthalpies (a), excess entropies (б) and Gibbs energies of formation (в), and activity of Al—Er (з) melt components [9]

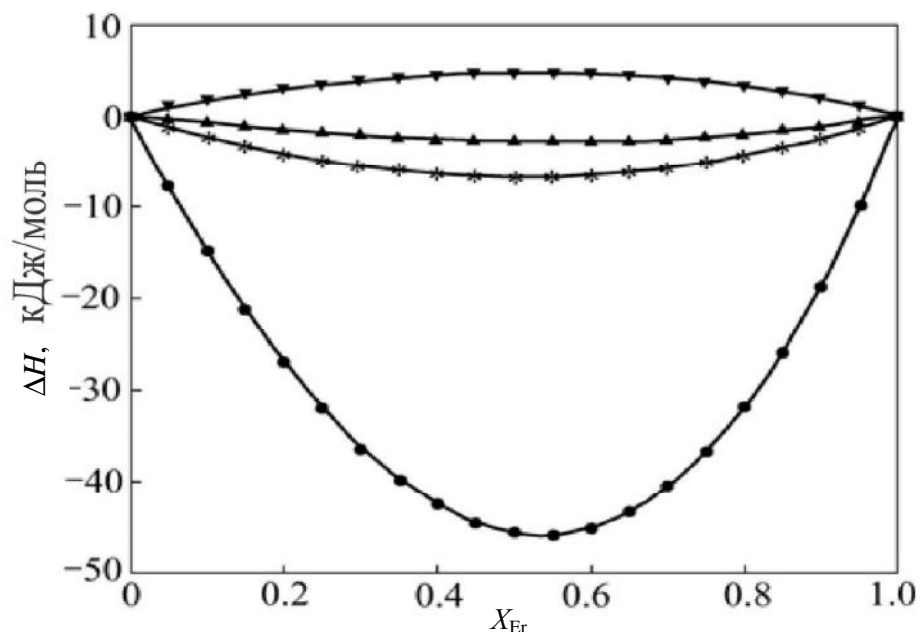

Рис. 7. Обчислені в роботі [10] ентальпії змішування рідкоземельного елемента Er, що реагує з Al (●), Mg (*), Mn (▲) і Zr (▼)

Fig.7 Calculated enthalpy of rare earth element Er reacting with Al (●), Mg (*), Mn (▲) and Zr (▼)

Обчислені в роботі [10] ентальпії змішування рідкоземельного елемента Er, який реагує з Al, теж виявилися симетричними, що вказує на обмежені можливості формули Мієдеми (рис. 7).

Крім вказаних експериментальних термодинамічних даних, є розраховані методом Chalphad [2], за модифікованою квазіхімічною моделлю (MQM) [3] і за рівнянням Мієдеми [7]. На рис. 8 наведено ентальпії і ентропії змішування, оцінені в роботах [2, 3]. Видно, що результати цих робіт узгоджуються лише якісно.

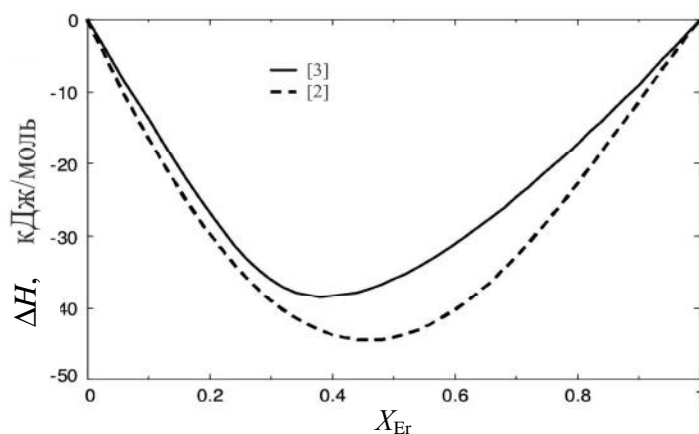
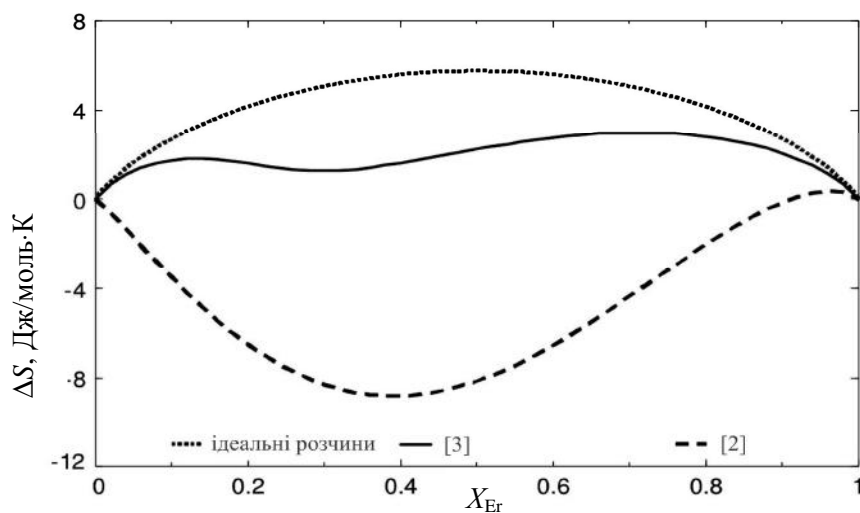

Рис. 8, а

б

Рис. 8. Розраховані ентальпії (а) і ентропії (б) змішування рідких сплавів системи Al—Er за температури 1873 К за моделлю MQM (удосконалена квазіхімічна модель) [3]

Fig. 8. The enthalpies (a) and entropies (b) of mixing of Al—Er alloys at 1873 K were calculated using the MQM model (advanced quasi—chemical model) [3]

Порівняння визначених нами термохімічних властивостей розплавів системи Al—Er показало, що одержані нами дані є більш екзотермічні, ніж розраховані [2, 3] і визначені за температури 966 К [6]. Але наші результати корелюють із термохімічними властивостями розплавів систем Al—Sm [9], Al—Gd [6], тому їх можна вважати достовірними.

Висновки

Ентальпії змішування розплавів системи Al—Er є значними екзотермічними величинами в усьому інтервалі концентрацій. Встановлено, що мінімальне значення ентальпії змішування складає $-47,8 \pm 0,4$ кДж/моль за умови $x_{Al} = 0,66$. За моделлю IAP розраховано активності компонентів, ентальпії, енергії Гіббса та ентропії утворення сплавів у рідкому стані та інтерметалідів цієї системи. Показано, що активності компонентів в досліджених розплавах проявляють великі від'ємні відхилення від ідеальних розчинів. Це корелює з тим, що Al і Er утворюють п'ять конгруентно- та інконгруентно плавлячих сполук.

РЕЗЮМЕ. Методом калориметрії и по модели идеальных ассоциированных растворов определены термодинамические свойства расплавов системы Al—Er при температурах 1640 и 1870 К в интервале составов $0 \leq x_{Al} \leq 1,0$. Установлено, что минимальное значение энтальпии смешения равно $-47,8 \pm 0,4$ кДж/моль при условии $x_{Al} = 0,66$, а активности компонентов проявляют большие отрицательные отклонения от идеальных растворов.

Ключевые слова: термодинамические свойства, Al, Er, фазовые равновесия.

1. *Buschow K. H. J.* The system erbium—aluminum and a comparison with the system yttrium—aluminum / K. H. J. Buschow, J. H. N. van Vucht // *Z. Metallkd.* — 1965. — **56** (1). — P. 9—13.
2. *Cacciamani G.* The Al—Er—Mg ternary system. Part II: Thermodynamic modeling / [G. Cacciamani, A. Saccone, S. De Negri, R. Ferro] // *J. Phase Equilibria.* — 2002. — **23**. — P. 38—50.
3. *Liling Jin.* Thermodynamic evaluation and optimization of Al—Gd, Al—Tb, Al—Dy, Al—Ho and Al—Er systems using a modified quasichemical model for the liquid / [Jin Liling, Youn-Bae Kanga, Patrice Chartrand, D. Carlton Fuerst] // *Calphad: Computer Coupling of Phase Diagrams and Thermochemistry.* — 2010. — **34**. — P. 456—466.
4. *Okamoto H.* The Al—Er (aluminum—erbium) system // *J. Phase Equilibria.* — 2003. — **24**. — P. 277—282.
5. *Sommer F.* Determination of the enthalpies of formation of intermetallic compounds of aluminum with cerium, erbium and gadolinium / F. Sommer, M. Keita // *J. Less-Common. Metals.* — 1987. — **136**. — P. 95—99.
6. *Лебедев В. А.* Термохимия сплавов редкоземельных и актиноидных элементов: (Справ.) / В. А. Лебедев, В. И. Кобер, Л. Ф. Ямщиков. — Челябинск : Metallurgy, Челяб. отд., 1989. — 336 с.
7. *Colinet C.* Molar enthalpies of formation of LnAl_2 compounds / C. Colinet, A. Pasturel, K. H. J. Buschow // *J. Chem. Thermodynamics.* — 1985. — **17**. — P. 1133—1139.
8. *Gao M. C.* Thermodynamic modeling of aluminum—magnesium—rare earth systems / M. C. Gao, A. D. Rollett, M. Widom // *Phys. Rev. B: Condensed Matter and Materials Physics.* — 2007. — **75**. — P. 174116—174120.
9. *Shun-ping Sun.* Thermodynamic properties of binary alloys of Al—Er and Si—Er / [Sun Shun-ping, Yi Dan-qing, Ying, Wu Chun-ping] // *The Chinese J. Nonferrous Metals.* — 2009 — **19**, No. 9. — P. 1580—1586.
10. *Shuang-ping Lin.* Thermodynamic calculation of Er—X and Al—Er—X compounds existing in Al—Mg—Mn—Zr—Er alloy / [Lin Shuang-ping, Nie Zuo-ren, Huang Hui, Zhan Chun-yao, Xing Ze-bing, Wang Wei] // *Trans. Nonferrous Met. Soc. China.* — 2010. — **20**. — P. 682—687.

Надійшла 30.10.19

Sudavtsova V. S., Romanova L. O., Kudin V. G., Makara V. A.

The thermodynamic properties of alloys of Al—Er system

The method calorimetry and the model of ideal associated solutions were used to determine the thermodynamic properties of melts of the Al—Er system for temperatures of 1640 and 1870 K in the range of compositions $0 \leq x_{\text{Al}} \leq 1,0$. It was established that the minimum value of the enthalpy of mixing is $-47,8 \pm 0,4$ kJ / mol under the condition $x_{\text{Al}} = 0,66$, and the activities of the components show very large negative deviations from ideal solutions.

Keywords: *thermodynamic properties, Al, Er, phase equilibria.*